

**Què vol dir
ser mestre
avui?**

**A l'escola,
s'educa
o s'ensenya?**

10

Per **Salvador Cardús i Ros**,
sociòleg i professor de la UAB

Preàmbul

Com solc fer sempre que parlo d'educació, i particularment quan em refereixo a l'escola, he de començar advertint que la meua veu no és experta en sentit estricte. És a dir, que per bé que tota la vida he estat professionalment en contacte amb l'ensenyament, incloses algunes incursions primerenques a la primària i la secundària, l'educació no ha estat objecte de la meua activitat de recerca ni d'especialització docent. Tinc, però, opinió sobre assumptes educatius fonamentada en el meu contacte intens i continuat, de fa molts anys, amb el món escolar a través de conferències – que han donat lloc a un parell de llibres, per cert, molt ben acollits pels lectors –, de jornades i congressos, d'assessoraments, i no cal dir-ho, de lectura, observació i reflexió. I és des d'aquesta posició, que goso, quan m'ho demanen, dir-hi la meua. Per tant, per bé que m'agrada expressar les meves idees amb una certa vehemència, sobretot si les tinc ben rumiades, també m'afanyo a dir que les sostinc sense afany de pontificar, amb voluntat de provocar la reflexió i, si cal, de revisar-les si amb arguments i fets arribo a noves conclusions.

Entenc que hi hagi qui s'estranyi de tantes cauteles inicials sobre el meu punt de partida, però s'expliquen per dues raons. La primera, perquè el compromís amb el desenvolupament d'un pensament crític forma part de la meua manera d'entendre aquest modest ofici de sociòleg. I això vol dir, fonamentalment, pensar “contra” l'audiència que imagines que s'haurà interessat per les pròpies paraules. No són ganes de provocar incomoditat perquè sí, i encara menys per ser mal educat amb els amfitrions, sinó perquè em semblaria una pèrdua de temps que ens dediquéssim a donar-nos la raó els uns als altres sense sortir d'allà on ja som. En una de les meves primeres lectures d'estudiant de sociologia, Louis Wirth, al pròleg que va escriure per a *Ideologia i utopia* de Karl Mannheim, denunciava aquells intel·lectuals que estan més preocupats en què els donin la raó que en tenir-la. I des de llavors, he après a encarar els debats públics mirant d'anar més enllà de les obvietats fàcils i les seguretats establertes, per si hi ha res més a veure que a simple vista ens hagués passat desapercebut.

La segona raó de les meves prevencions té a veure amb el camp específic que ara tractarem. Estic convençut, de fa temps, que el món escolar –i, en general, l'educatiu– no sol tocar gaire de peus a terra en el discurs que produeix i que, per aquesta raó, sol viure el contacte amb la realitat com una clatellada, sinó com una agressió.

Estic convençut, de fa temps, que el món escolar –i, en general, l'educatiu– no sol tocar gaire de peus a terra en el discurs que produeix i que, per aquesta raó, sol viure el contacte amb la realitat com una clatellada, sinó com una agressió.

Segons aquesta percepció, els pares semblen girar-se d'esquena a l'escola; els mitjans de comunicació de massa esdevenen grans adversaris; no cal dir que l'administració també sol ser vista amb desconfiança i, és clar, el sistema econòmic en general és evident que va contra l'escola i els seus objectius! Vet aquí *L'escola contra el món*, com va titular lúcidament Gregorio Luri el seu llibre publicat el 2008. La meua opinió, doncs, és que entre alguns mestres s'ha estès una retòrica pedagògica ensucrada que es veu obligada a encarar-se a realitats amargants. O, per dir-ho amb una altre imatge, a vegades sembla que el món escolar, sorprenentment, es posa ulleres de sol per passejar les tardes més ennuvolades.

1. L'escola, educa o ensenya?

Aquesta és, com hauria dit aquell ministre d'Interior d'infausta memòria, una típica “pregunta trampa”, pròpia de la retòrica que abans denunciava. Vull dir que és un dilema més polític que propi d'un debat sobre educació. L'implícit en el que la majoria es troba còmode sol ser que “educar” és més que “ensenyar”, i per tant, si dius que l'escola educa és com si li donessis més rellevància. Però, llavors, l'accent dels objectius es desplacen de la formació i l'aprenentatge a aspectes més ideològics, als processos –el famós “aprendre a aprendre”– i, com se sol dir ara, a l'educació de valors. Per tant, *ensenyar* queda de dretes, i *educar*, d'esquerres, fins al punt de justificar una despesa tan inútil com la de canviar els noms dels organismes de l'administració que hi tenen competència cada vegada que canvia el color del govern. També es podria dir que educar és més “invasiu” que l'ensenyar.

Ensenyar queda de dretes, i educar, d'esquerres, fins al punt de justificar una despesa tan inútil com la de canviar els noms dels organismes de l'administració que hi tenen competència cada vegada que canvia el color del govern.

O que ensenyar sembla més “dòcil” amb les exigències del mercat laboral i de la societat en general, mentre que educar se n'escapa, i es pot dedicar a fer nens, per damunt de tot, “feliços” –ho dic amb sarcasme.

Quants pares, mentre tenen les criatures petites, no repeteixen encantats el mantra que han sentit a dir de boca dels mestres dels seus fills: “a l'escola, el principal és que els nens hi siguin feliços”!

Darrera del dilema educar-ensenyar, doncs, hi ha ideologies pedagògiques, tan respectables com discutibles, però que estaria bé que donessin la cara i no es presentessin com a resultats d'evidències científiques. Allò de “l'està demostrat que”, per defensar una opció ideològica, per honestedat, hauria de quedar fora de lloc.

I, sobretot, seria interessant conèixer quines són les conseqüències no volgudes que provoquen certes teories que, en principi, busquen el contrari d'allò que causen. Al capdavant, la majoria de teories que orienten les pràctiques educatives són tan velles –fins i tot les que s'anomenen a elles mateixes com a “noves” – que ja hi ha prou evidència no pas per dir si són bones o dolentes, sinó per saber a què condueixen. Només per posar un exemple, el (vell) constructivisme progressista de Dewey arrenca dels anys 1920, i –horror! dels Estats Units. I el seu abast i limitacions –com les de l'escola comprensiva– han estat més que posades en evidència.

És clar que les teories alternatives també han demostrat les seves limitacions, en les que ara no insisteixo perquè és clar que han quedat, si més no en l'espai públic, arraconades. Fins i tot els apologetes de les velles teories constructivistes es defensen dels fracassos del seu model al·legant que, en el fons, les “tradicionals males pràctiques” escolars segueixen tan vives que no poden acabar de demostrar la bondat de les pròpies. No hi vull entrar, perquè ratllaria, ara sí, la meva incompetència. Però en aquest sentit, i per a més detalls, remeto el lector al darrer llibre de, altra vegada, Gregorio Luri: *Per una educació republicana. Escola i valors* (2012).

Primer, d'educar, tot educa: la família i la colla d'amics; l'escola i la televisió; la lectura i els videojocs; la catequesi i el carrer... Segon: la manera particular d'educar de l'escola, és ensenyant.

En definitiva, la meua resposta precisa a la pregunta inicial és potser massa simple: Primer, d'educar, tot educa: la família i la colla d'amics; l'escola i la televisió; la lectura i els videojocs; la catequesi i el carrer... Segon: la manera particular d'educar de l'escola, és ensenyant. És a dir, és un error de greus conseqüències voler atribuir a l'escola un paper sense límits precisos sobre què li toca fer. I, tercer, l'escola es caracteritza –molt particularment, però no només– per respondre a la missió de desvetllar la capacitat d'admiració i per tant, de transmetre tota una tradició de sabers que, junt amb la lectura, l'escriptura, el càlcul i l'expressió oral, solíem anomenar “cultura general”. Un paper social que ajuda decididament a configurar i facilitar l'adhesió a la comunitat de pertinença, imprescindible per a fonamentar qualsevol societat democràtica. (Vull dir que no hi ha escola en general, sinó que sempre és en concret. I en el nostre cas, és clar, la nostra, només pot ser escola catalana).

2. Qui intervé a l'hora d'educar?

Aquesta sí que és una pregunta fàcil: tothom! Ara bé, la cosa es complica perquè, si tothom –o tot– educa, no vol dir que en conseqüència, tots estiguem molt ben educats, o sobreeducats. I és que en una societat plural afortunadament no tothom

educa —condueix— en la mateixa direcció. Encara més: no és que els pares i l'escola estirin cap una banda, i la televisió i els videojocs cap a una altra. Sinó que els pares solem ser extraordinàriament contradictoris en els nostres missatges educatius, tal com també ja ho és l'escola i, no cal dir-ho, la televisió i els videojocs. Aquesta confusió té pegues, però si més no pels que hem conegut què era una societat veritablement autoritària, que vol dir un món amb un excés de coherència imposada, també hi hauríem de saber veure els avantatges. La confusió sempre és una oportunitat per escapar-se dels excessos de determinació o, dit d'una altra manera, és una escletxa per a l'experiència de la llibertat per a la qual, precisament, família i escola haurien d'educar. És a dir, no per evitar aquesta confusió, sinó per saber prendre decisions autònomes i amb criteri davant la pluralitat de propostes.

La pluralitat, com deia, també ha arribat a l'escola. I no tan sols perquè els mestres ja no són un cos homogeni des del punt de vista ideològic —i, si ho són, anem malament—, sinó perquè són plurals els alumnes i les famílies. La gràcia de la nostra escola és que fa seure al pupitre, un al costat de l'altre, una criatura els pares de la qual aspiren a que sigui un emprenedor cosmopolita format a l'escola de negocis de Harvard —que professionalment s'establirà a Shangai—, amb una criatura que té uns pares indignats que creuen que la millor opció per a la felicitat del seu fill seria apartar-lo d'aquesta societat competitiva, refugiant-lo en un poblet

La confusió sempre és una oportunitat per escapar-se dels excessos de determinació o, dit d'una altra manera, és una escletxa per a l'experiència de la llibertat per a la qual, precisament, família i escola haurien d'educar. És a dir, no per evitar aquesta confusió, sinó per saber prendre decisions autònomes.

de la Cerdanya i vivint de fer melmelades de fruites del bosc i, encara, amb una tercera criatura destinada a deixar l'escola tan bon punt se la pugui casar —a distància— amb un altre adolescent del país d'origen per assegurar que no s'esgarriï de la docilitat religiosa que determina la seva “diferència” cultural. I no és això diversitat de

models de vida i de valors que l'escola ha de saber respectar, però també presentant-ne d'alternatius?

La complexitat de tota aquesta diversitat educativa és molt difícil de gestionar. Ho fa tot més difícil, és clar. I hi ha gent que, tant des de postulats conservadors com des de conviccions progressistes, s'hi resisteixen. I n'hi ha d'altres, que també des de tota mena d'ideologies, només en riuen les gràcies, bé sigui perquè és una gran terra de missió on anar a pescar conversos, bé sigui perquè en una multiculturalitat malentesa se'ls fa més còmode no haver-se de definir per res.

De la mateixa manera, aquesta complexitat fa absurds els judicis inflexibles. Posem el cas de la cultura de massa i dels artefactes que l'han feta possible: la televisió, els videojocs, Internet... En quatre línies no em veig amb cor de fer-ne la defensa que mereixen des del punt de vista educatiu. Directament, recomanaré la lectura del llibre d'Steven Johnson, *Si és dolent t'ho recomano. Com la cultura de masses ens fa més intel·ligents* (2009), en l'edició original de 2005 titulat *Everything bad is good for you*. Si hi ha valents per superar les seves percepcions políticament correctes de la realitat educativa, que el llegeixin. La tesi del llibre és que aquesta cultura de massa, en lloc d'idiotitzar-nos com hem acabat creient per a més comoditat nostra i per autojustificar segons quins fracassos, ens ha fet a tots cada vegada més intel·ligents, i és una invitació a un pensament crític i complex, poc amic dels estereotips tranquil·litzadors.

La bona intenció de la formulació general, “educar en valors”, generalment es transforma en això: en voluntat d'imposar uns principis abstractes –la tolerància, l'esforç, la pau...– la repercussió pràctica en les conductes dels adoctrinats tendeix a zero.

Des del meu punt de vista, el gran desafiament de l'educació avui dia, i molt particularment de l'ensenyament escolar, no té res a veure amb el dilema públic-privat, o amb la confrontació entre educació comprensiva o de continguts. El desafiament important és ajudar els nois i noies a saber-se orientar per un món de naturalesa incerta. Una incertesa que ara hem redescobert amb molta duresa per la crisi, després d'uns anys d'autoengany feliç. I de caure en la temptació de fer d'esclaus feliços.

3. Educar en valors? No gràcies

Entro ara en un punt del qual el més probable és que en surti escaldat. Si ens poguéssim posar d'acord en què entenem per “valors”, potser retiraria la meva objecció radical. Però, mentre els que parlen de valors no em sàpiguen explicar de què parlen i com funciona això d'educar en valors, més enllà de la pretensió d'adoctrinar en una determinada ideologia, mantindré la meua posició. Perquè, en tot cas, la bona intenció de la formulació general, “educar en valors”, generalment es transforma en això: en voluntat d'imposar uns principis abstractes –la tolerància, l'esforç, la pau...– la repercussió pràctica en les conductes dels adoctrinats tendeix a zero.

Com a sociòleg, el que he de dir en defensa pròpia és que en la meua manera de veure la qüestió, allò que no es pot fer es pot posar el carro davant dels bous.

I, des del meu punt de vista, el carro són els valors, i els bous són els estils de vida, les maneres de fer. Per dir-ho d'una altra manera: a cada tipus de societat, a cada estil de vida, a cada model de relacional interpersonal li corresponen uns “valors”. No en són la causa, sinó la conseqüència. Per tant, en el supòsit que no ens agradin uns valors, no hi ha més remei que canviar el model de societat, l'estil de vida o el tipus de relació i substituir-los pels adequats. Si no ho fem així, si mantenim els estils de vida i alhora defensem uns “valors” que no hi corresponen, llavors ens instal·lem en el frau moral, per fer servir el terme que utilitzava Alexandre Galí a *Una hipotètica revolta d'uns mestres hipotètics* (1964), i on jo crec que estem atrapats. Certament, un canvi en els estils de vida, pot partir d'una actitud reflexiva. Però –disculpeu el meu “pessimisme sociològic”–, no em puc imaginar el conjunt de la societat com una massa reflexiva prenent decisions lliures i conscients. De manera que, en el meu plantejament, hi ha una distinció clara entre els qui volen

Crec que és menys confusionari utilitzar el terme *virtut* en lloc de *valor* per referir-nos a aquesta qüestió. Si transmetem uns estil de vida i unes formes de relació virtuoses, farem visible una determinada lògica de presa de decisions conforme amb les prioritats ètiques i morals que ens semblen més adequades, més dignes, més elevades.

educar, que són és que han de canviar les formes d'organització per tal d'aconseguir el canvi de “valors”, i la majoria d'individus que s'acomoden als valors dominants, però que difícilment poden fer aquest exercici de canvi per la visa merament reflexiva.

Per això, sense voler convertir la discussió en un mer debat nominalista, crec que és menys confusionari utilitzar el terme *virtut* en lloc de *valor* per referir-nos a aquesta qüestió. Si transmetem uns estils de vida i unes formes de relació virtuoses, farem visible una determinada lògica de presa de decisions conforme amb les prioritats ètiques i morals que ens semblen més adequades, més dignes, més elevades.

4. Per acabar, ni una ni dues: deu propostes!

1. Crec que caldria abandonar definitivament la retòrica escolar espontaneïsta i antiformalista que, paradoxalment, s'ha girat en contra de la pròpia escola i ha dissolt el respecte i la confiança en els mestres i en la institució.

2. Cal desfer-se de les tenalles de la correcció política, convertida en llista negra de prejudicis pseudoprogressistes, i que impedeixen una visió clara i dir-nos la veritat del que veiem.

3. Caldria focalitzar la major part d'esforços transformadors escolars no pas en

combats ideològics sinó en una millor organització, adequada als objectius que es persegueixen. És a dir, en ser capaços d'establir un sistema de rutines escolars eficaces.

4. És urgent revisar tots els processos comunicatius en l'àmbit escolar. Bona part del malestar és conseqüència de la confusió d'expectatives que, una bona estratègia comunicativa, permetria resoldre positivament.

5. El desafiament més important que té la nostra escola és la de la formació del professorat que inclou els criteris de selecció inicial, la formació i pràctiques i, és clar, una formació continuada reglada, amb solidesa acadèmica.

6. És imprescindible actuar contra el catastrofisme educatiu nascut de la progressiva desconfiança mútua entre els diversos agents que hi participen i de la baixa autoestima en general en el món escolar.

7. És urgent equilibrar l'atenció dedicada als processos d'aprenentatge amb la importància del paper de la transmissió d'una tradició de coneixements objectius, una "cultura general", de la màxima qualitat possible, com a base a partir de la qual es poden desenvolupar els criteris per a una capacitat crítica.

8. Em sembla convenient recuperar la paraula de mestre en públic, focalitzada sobretot en la reflexió sobre l'experiència docent.

9. És imprescindible completar l'exigència del dret a l'educació amb l'extensió de la convicció que l'educar i educar-se és un deure social que exigeix el nostre compromís.

10. Seria recomanable abandonar la retòrica dels valors abstractes per insistir en la importància de les virtuts pràctiques. Per posar un exemple: més que parlar tant de diàleg o de tolerància, s'haurien d'educar sobretot les virtuts de la paciència i la tenacitat, sense les quals no hi ha diàleg ni tolerància que valguin.